

BOOK PRESS

Αφροδισιακά Μαρτύρια

ΔΕΥΤΕΡΑ, 25 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2016 00:00

Για το βιβλίο του Ροβήρου Μανθούλη *Οι μεταμορφώσεις της Αφροδίτης* (εκδ. Γαβριηλίδη).

Της **Μαρίας Γιαγιάννου**

«Όταν γέννηση, έρωσ και θάνατος συγχέονται τόσο με τη σωματική ζωή, όσο και με την υπέρβασή της, παράγεται Τέχνη εδώ και τριανταπέντε χιλιάδες χρόνια» γράφει ο Ροβήρος Μανθούλης προς το τέλος του βιβλίου που θα μας απασχολήσει εδώ, περικλείοντας σε μια συνοπτική φράση το αισθησιακό και θανατηφόρο σύμπλεγμα του Απόλλωνα με τον Διόνυσο (ή χριστιανιστί: του Θεού με τον Διάβολο), που φαίνεται να αποτελεί το λάιτμοτιφ της δυτικής τέχνης από την αρχαιότητα έως σήμερα.

Χαράζει μια οδό ανάγνωσης του ερωτισμού στην τέχνη η οποία τέμνεται διαρκώς με την ιστορία των γυναικείων μαρτυριών, αλλά και με τον χείμαρρο της διαφθοράς στην εκκλησία και την πολιτική.

Γνωστός για την πολυσχιδή του δραστηριότητα και το πνεύμα του διψασμένου συλλέκτη και συντονιστή ιστοριών, με το οποίο σαρώνει όλες τις τέχνες (122 ταινίες, 17 βιβλία, σκηνοθεσία θεάτρου και ντοκυμαντέρ, ποίηση) ο Ροβήρος Μανθούλης κυκλοφόρησε πρόσφατα από τις εκδόσεις Γαβριηλίδη το δοκιμακό του βιβλίο *Οι μεταμορφώσεις της Αφροδίτης*, τον πρώτο τόμο μιας σειράς που υπόσχεται τον

τριπλασιασμό της. Με επεξηγηματικό υπότιτλο: «I. Η ιουδαιοχριστιανική οδός και η προϊστορία της» ο πεπειραμένος πολυκαλλιτέχνης χαράζει μια οδό ανάγνωσης του ερωτισμού στην τέχνη η οποία τέμνεται διαρκώς με την ιστορία των γυναικείων μαρτυριών, αλλά και με τον χείμαρρο της διαφθοράς στην εκκλησία και την πολιτική. Οι επόμενοι δύο τόμοι, που αναγγέλλονται στο τέλος του βιβλίου, είναι «II. Ο ελληνοαναγεννησιακός δρόμος» και «III. Η μυστική οδός της κλινοπάλης». Εμείς, όμως, επί του παρόντος, θα κρατήσουμε τον πρώτο δρόμο, αυτόν που ορίζουν «οι μεταμορφώσεις της Αφροδίτης» και που δείχνει να έχει στιγματιστεί από αίμα και σπέρμα. Και παρεμπιπτόντως, από χρώμα.

Η Αφροδίτη του Hohle Fels (35-40.000 π.Χ.)

Το βιβλίο είναι χωρισμένο σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος επικεντρώνεται στην προϊστορία και την αρχαιότητα, στέκεται αρκετά στον Μεσαίωνα, δίνει το στίγμα της πρώιμης Αναγέννησης και εστιάζει στις γυναίκες που αγίασαν, με πολλές δόσεις εκστατικού μαρτυρίου, για χάρη του Χριστού. Το δεύτερο μέρος ξεκινά από τον ελληνικό μύθο της Περσεφόνης και τη λειτουργία του αιδοίου ως αποτροπαϊκού συμβόλου (ως ξορκιού, δηλαδή) στην αρχαιότητα, δίνει έμφαση στην πρώτη αναγεννησιακή περίοδο και λιγότερο στο απόγειο της Αναγεννησιακής τέχνης, ενώ αφιερώνει αρκετά κεφάλαια στα σκοτεινά μπουντρούμια της εξουσίας, κατά κύριο λόγο στη Φλωρεντία των Μεδίκων και τα παρελκόμενά της. Το τρίτο μέρος, κατά πολύ συντομότερο από τα προηγούμενα, ασχολείται με το γυναικείο στήθος, τις αναπαραστάσεις και τη σημασία του θηλασμού στη δυτική εικονογραφία, ενώ κλείνει με μια σκιαγράφηση των Putti, με άλλα λόγια των Ερωτιδέων που κατακλύζουν τα αναγεννησιακά έργα και «χοροπηδάνε συνήθως εκεί που υπάρχουν Αφροδίτες». Το βιβλίο κλείνει με ένα παράρτημα όπου περιγράφονται συνοπτικά τα καλλιτεχνικά ρεύματα από τον 1ο αι. μ.Χ. μέχρι και τον Υπερρεαλισμό. Ακολουθεί ένα χρήσιμο ευρετήριο ελληνικών και ξένων ονομάτων. Το βιβλίο κρύβει την έκπληξή του στο αυτί του οπισθοφύλλου, όπου ο αναγνώστης θα βρει ένα dvd διάρκειας τρισήμισι ωρών,

στο οποίο παρουσιάζονται 1230 εικαστικά έργα, εικονογραφώντας το βιβλίο αλλά και εμπλουτίζοντάς το με επιπλέον πολύτιμες αναφορές.

Η Κυρία με την κουκούλα (21.000 π.Χ.)

Το βιβλίο αποκαλύπτει κάποια εντυπωσιακά καλλιτεχνικά ορόσημα στην ιστορία των αναπαραστάσεων του γυναικείου φύλου, όπως αυτή καταγράφεται κατά κύριο λόγο από άνδρες, και μας δείχνει τον τρόπο θέασης (και δυστυχώς «χρήσης») του γυναικείου σώματος και της λειτουργίας του. Αρχικά σε πέτρα, σε κέρατο βίσωνα, σε βράχο, σε ελεφαντοστόν, κατόπιν σε μάρμαρο, σε τοίχο και σε καμβά, η Αφροδίτη κάνει την εμφάνισή της σε εκατοντάδες διαφορετικές εκδοχές, ανάλογα με τη μυθολογία προέλευσής της, τη θρησκευτική πίστη του δημιουργού και τον ιδεώδη γυναικείο σωματότυπο της εποχής. Ο συγγραφέας μάς γνωστοποιεί έργα της παλαιολιθικής εποχής, όπως την *Αφροδίτη του Hohle Fels* (35-40.000 π.Χ.), ίσως του αρχαιότερου γλυπτού ανθρώπινης μορφής, που αναπαριστά ένα γκροτέσκο (θα λέγαμε με μια δόση αναχρονισμού) σώμα με υπερδιογκωμένα γυναικεία σεξουαλικά χαρακτηριστικά, ή την *Κυρία με την κουκούλα* (21.000 π.Χ.), μια εκπληκτική κεφαλή από ελεφαντοστόν, πιθανώς την αρχαιότερη αναπαράσταση ανθρώπινου προσώπου.

Το βιβλίο δεν ασχολείται τόσο με το γυναικείο φύλο (στο οποίο αναμφίβολα δίνει κεντρική θέση), όσο με τις σκανταλιές του φύλου γενικότερα. Η λαγνεία και η αγνεία είναι οι δύο άξονες του βιβλίου, τόσο κοντινοί που καταλήγουν να είναι ένας.

Σύντομα διαπιστώνουμε ότι *οι μεταμορφώσεις* της Αφροδίτης μπορούν να εκληφθούν πολύ πιο ελεύθερα από την αρχική μας εκτίμηση. Το βιβλίο δεν ασχολείται τόσο με το γυναικείο φύλο (στο οποίο αναμφίβολα δίνει κεντρική θέση), όσο με τις σκανταλιές του φύλου γενικότερα. Η *λαγνεία* και η *αγνεία* είναι οι δύο άξονες του βιβλίου, τόσο κοντινοί που καταλήγουν να είναι ένας. Η ίδια η Αφροδίτη εξάλλου είναι ταυτοχρόνως Θεά, δηλαδή ιερή, όσο *καπροστάτιδα* του έρωτα, φαινομένου με αδιαμφισβήτητες χοϊκές προεκτάσεις. Θεωρώ πως ο τίτλος θα πρέπει να κατανοηθεί όχι ως αποτύπωση των εκδοχών του «γυναικείου ιδεώδους», αλλά των πόθων και των μαρτυριών, γυναικών και ανδρών, σε ένα συνήθως ασφικτικό θρησκευτικό πλαίσιο που οδηγεί άπαντες στην καταπίεση (και συνεπαγωγικά σε χειρονομίες απελευθέρωσης) του εαυτού και των άλλων.

Η Καλλιπυγος Αφροδίτη

Ας προσπαθήσουμε να συνοψίσουμε σε ποιες κατηγορίες Αφροδίτης αφιερώνει ο συγγραφέας το μελάνι του: α) στις *προϊστορικές Αφροδίτες* (είδαμε μερικές παραπάνω), β) στις *μεσοποτάμιες Αφροδίτες*, αναδεικνύοντας τη σύνδεση της Ινάννα των Σουμερίων, της Ιστάρ των Βαβυλώνιων και της Ασάρτης των Φοινίκων (και οι τρεις, προστάτιδες των ιερόδουλων) με τη δική μας Αφροδίτη (γεννημένη στον αφρό της θάλασσας -στην Κύπρο ή στα Κύθηρα- και συνηθέστερα μέσα σ' ένα κοχύλι), γ) στις *αρχαιοελληνικές Αφροδίτες*, όπως τη «Σανδαλιζόμενη Νίκη», την «Αφροδίτη της Κνίδου» του Πραξιτέλη, ο οποίος αποτύπωσε σε μάρμαρο την περίφημη εταίρα Φρύνη, την «Αφροδίτη της Μήλου», την «Καλλιπυγο Αφροδίτη» (έχει καταγραφεί ότι στην αρχαιότητα διεξάγονταν τα Καλλιπύγεια, που δεν ήταν άλλο από καλλιστεία για γλουτούς), δ) στις *οργισμένες Αφροδίτες*, των νεώτερων χρόνων (κυρίως των τελών του 19ου αι. και του ιμπρεσσιονισμού), της χριστιανικής παράδοσης (Σαλώμη, Ιουδήθ), αλλά και την πολύ αληθινή και βασανισμένη περίπτωση της Αρτεμισία Τζεντιλέσκι, που ζωγράφισε θεαματικές ανδρικές καρατομήσεις αναζητώντας προσωπική λύτρωση για τα δεινά της.

Καταγράφονται τουλάχιστον τρεις περιπτώσεις αναπαράστασης του Χριστού όπου ο Ιησούς είναι «Πατέρας και μαζί Μητέρα της Ανθρωπότητας», πράγμα που μαρτυρούν οι προεξέχοντες μαστοί του και συχνά το κοριτσιίστικο πρόσωπό του.

Συνεχίζουμε την κατηγοριοποίηση των Αφροδιτών και ξεχωρίζουμε κάποιες ακόμα ενδιαφέρουσες περιπτώσεις: ε) τις *ερμαφρόδιτες Αφροδίτες*. Στην «transgender»

αυτή κατηγορία θα βρούμε κάποιες περιπτώσεις αγίων γυναικών που ανέπτυξαν ανδρικά χαρακτηριστικά, προκειμένου να γλιτώσουν τον καταναγκαστικό γάμο ή την αλλαξοπιστία, όπως η Αγία Βιλγκεφόρτε (vierge+forte=ισχυρή παρθένα, βλ. εικόνα κάτω αριστερά) και η Σάντα Λιμπράδα (προστάτιδα των πορνών, των εγκύων και όσων μάχονταν για την ανεξαρτησία τους – ένας ενδιαφέρων συνδυασμός προστατευόμενων της Αγίας Ελευθερίας) που γιορτάζεται κυρίως στη λατινική Αμερική. Το πιο ενδιαφέρον όμως στοιχείο της κατηγορίας είναι ότι εδώ θα βρούμε και τον ερμαφρόδιτο Χριστό (βλ. κεντρική εικόνα πιο κάτω). Καταγράφονται τουλάχιστον τρεις περιπτώσεις αναπαράστασης του Χριστού (στη ζωγραφική και σε καθολικά ξόανα) όπου ο Ιησούς είναι «Πατέρας και μαζί Μητέρα της Ανθρωπότητας», πράγμα που μαρτυρούν οι προεξέχοντες μαστοί του και συχνά το κοριτσίστικο πρόσωπό του. Μια θαυμάσια αιρετική και βαθιά ανθρωπιστική ιδέα, που παραδόξως δεν σκανδάλιζε κανέναν. (Δεν χρειάζεται να σκανδαλιστούμε κι εμείς στη σκέψη πως θα μπορούσε να έχει αποτελέσει πρότυπο και για μια σύγχρονη pop/queer Αφροδίτη, την γνωστή Κοντσίτα της Eurovision` μια αληθινή post-modern μεταμόρφωση του «γυναίκειου ιδεώδους»...)

Η Πάπισσα Ιωάννα

Επίσης ο συγγραφέας εστιάζει: στ) στις *παπικές πόρνες*, και ξεχωρίζει ισχυρές γυναίκες αφιερωμένες στη φιληδονία, οι οποίες με χαρακτηριστική άνεση έχριζαν αρχιεπίσκοπο ή Πάπα τον εραστή τους, πρακτική που ακολουθούσαν φυσικά και ισχυροί ομοφυλόφιλοι άνδρες. «Η μεσαιωνική Ρώμη ήταν, σύμφωνα με κείμενα της εποχής, ολόκληρη ένα μπορντέλο [...] το δέκα τοις εκατό του πληθυσμού ήταν αναμειγμένο στο εμπόριο της πορνείας» μας πληροφορεί ο Μανθούλης. Μετά το σκάνδαλο της Πάπισσας Ιωάννας (την θεωρούσαν άνδρα μέχρι που της «ξέφυγε» δημοσίως ένας τοκετός) οργιάζουν γενικώς οι δεισιδαιμονίες (κυρίως από τον 12ο αιώνα) που ενώνουν τα δύο φύλα σε ένα, όπως είδαμε παραπάνω. Δεν λείπουν οι αναφορές στις ζ) *ερωμένες του Χριστού*, όπου θα βρούμε: πόρνες που αγίασαν, με αρχετυπικό παράδειγμα τη Μαρία Μαγδαληνή, φανατικές πιστές που βασανίστηκαν για να μείνουν πιστές στον χριστιανικό τους έρωτα (όπως η «Αικατερίνη του Τροχού»

– μπορεί κανείς να υποθέσει ποιο ήταν το βασανιστήριο όπου την υπέβαλλαν) και εκστατικές αγίες που στα οράματά τους ενώθηκαν με τον Ιησού (Καταρίνα της Σιένα, Αγία Τερέζα).

Στο βιβλίο θα περι-διαβάσουμε επίσης μια αδρή περιγραφή του ιστορικού πλαισίου στο οποίο τοποθετούνται οι παραπάνω «μεταμορφώσεις». Ο Μανθούλης σκιαγραφεί τη μετάβαση από τα θεοκρατικά προτάγματα του Μεσαίωνα στον Ουμανισμό της Αναγέννησης. Ο φόβος της βουβωνικής πανώλης που έπληξε την Ευρώπη, ιδίως την Ιταλία μεταξύ 1347-48 αλλά και κατά τη δεύτερη μάστιγα δέκα χρόνια μετά, η διαφθορά της παπικής εξουσίας και ο γενικευμένος πανικός, σχετίζονταν εντούτοις και με κάποιες θετικές εκβάσεις του πολιτισμού, όπως το «παραγωγικό» όραμα της Δευτέρας Παρουσίας, που απεικονίστηκε αφειδώς στη σπουδαία ζωγραφική της εποχής, αλλά και το «Δεκαήμερο» του Βοκάκιου, την ύπαρξη του οποίου οφείλουμε και στον «μαύρο θάνατο» ο οποίος αποτελεί συνθήκη του βιβλίου εξίσου με το αντικληρικό πνεύμα του Βοκάκιου, που σατιρίζε την Εκκλησία και την υποκρισία. Σταδιακά, ο Μεσαίωνας δίνει τη θέση του στο Κουατροτσέντο και στους σπουδαίους Ιταλούς Μποπιτσέλλι και Μαζάτσιο, στον Φλαμανδό Μέμλινγκ, στον Γερμανό Ντύρερ, μέχρι βεβαίως τον ανυπέρβλητο Μιχαήλ Άγγελο και την Καπέλα Σιξτίνα του.

Ο Λορέντσο ο Μεγαλοπρεπής, κυβερνήτης από το 1469, χαρακτηρίζεται ως «ο μεγαλύτερος μαικήνας των τεχνών που υπήρξε στην ιστορία» και ανεβάζει τη Φλωρεντία στο επίπεδο της Αθήνας του Περικλή. Κι όμως ακόμα και υπό την εξουσία των Μεδίκων, το εξαρτώμενο Βατικανό είναι βουτηγμένο στην ακολασία.

Η ιστορία των Μεδίκων της Φλωρεντίας είναι συνδεδεμένη με την ιστορία της διαδοχής των Παπών στο Βατικανό της Ρώμης. Ο Λορέντσο ο Μεγαλοπρεπής, κυβερνήτης από το 1469, χαρακτηρίζεται ως «ο μεγαλύτερος μαικήνας των τεχνών που υπήρξε στην ιστορία» και ανεβάζει τη Φλωρεντία στο επίπεδο της Αθήνας του Περικλή. Κι όμως ακόμα και υπό την εξουσία των Μεδίκων, το εξαρτώμενο Βατικανό είναι βουτηγμένο στην ακολασία. Μέχρι που η εγκληματική φυσιολογία του Σίξτου (ναι, ναι, του ίδιου που φρόντισε να ενταχθούν στην παγκόσμια μεγαλειώδη πολιτιστική κληρονομιά μας οι τοιχογραφίες του Μιχαήλ Αγγέλου) καταστρέφει τον Λορέντσο. Σύντομα οι Μέδικοι εξορίζονται, ο Σαβοναρόλα καίει κυριολεκτικά πρόσωπα και πράγματα, κατόπιν ο Σίξτος πεθαίνει, ο Σαβοναρόλα πεθαίνει και σταδιακά η Φλωρεντία ξαναγεννιέται. Μέχρι τότε όμως ο Σίξτος έχει δώσει ρεσιτάλ φρίκης. Ιερά Εξέταση, απόπειρες δολοφονίας, σχέδια για μετατροπή των μοναστηριών σε πορνεία, βιασμοί, παιδοφιλία, εκτελέσεις Εβραίων, σοδομισμός, μετάδοση σύφιλης στην αδελφή του, απροκάλυπτη αναγόρευση εραστών σε καρδινάλιους.

Και από αυτό το ωραίο κλίμα μεταβαίνουμε στο τελευταίο μέρος του βιβλίου και στο «γυναικείο στήθος ως πηγή ελεημοσύνης», το οποίο, παρά τον τίτλο του, δεν είναι και τόσο ελεήμον. Βλέπουμε τις αναπαραστάσεις του μητρικού στήθους που θηλάζει, με πιο διάσημο το θρυλούμενο περιστατικό όπου πρωταγωνιστεί ο Άγιος Βερνάρδος του Κλερβό, ο οποίος προκάλεσε ένα άγαλμα της Παναγίας να του αποδείξει πως είναι όντως η Παναγία κι εκείνη άφησε να εκτιναχθεί από το στήθος της η λεγόμενη «γαλακτική οδός» μέχρι το στόμα του. Ο μύθος συνδέεται με τον δικό μας Γαλαξία και τον αντίστοιχο θηλασμό του Ηρακλή από την Ήρα. Ο Τιντορέττο και ο Ρούμπενς ζωγραφίζουν τις δικές τους εκδοχές. Ασφαλώς, η ιδέα του αθώου θηλασμού όπως και της "Caritas Romana" (ρωμαϊκού ελέους), δεν είναι παρά το πρόσχημα για να απεικονιστεί ατιμώρητα ο αρχηγός του ερωτισμού, το γυναικείο στήθος. Ωστόσο, το πρόσχημα αυτό επεκτείνεται σε αιμομικτικές εικόνες ελεημοσύνης (π.χ. η βιβλική περιπέτεια με τον Λωτ και τις Κόρες του, και όχι μόνο), αλλά και σε εικόνες προσφοράς της γυναικείας ενέργειας, που υπό το σημερινό πρίσμα, μπορεί να παραπέμπουν λιγότερο σε ερωτισμό και περισσότερο σε μια εξάντληση του γυναικείου σώματος και στο ανεξάντλητο στερεότυπο της αυτοθυσιαζόμενης γυναίκας-νοσοκόμας. Για άλλη μια φορά, το γυναικείο μαρτύριο είναι δεμένο με την ανδρική ερμηνεία του ερωτισμού.

Αγαλμα της Αγίας Wilgeforte

Οι μεταμορφώσεις της Αφροδίτης είναι ένα βιβλίο ευκολοδιάβαστο, με γραφή και δομή που έχουν την πρόθεση να διευκολύνουν την αναγνωστική εμπειρία, πλούσιο σε πληροφορίες που φαίνεται ότι έχουν θεριστεί με αγάπη και αφοσίωση μέσα στα χρόνια, το οποίο ο αναγνώστης μπορεί να χαρεί σαν ένα τυπωμένο ντοκουμαντέρ. Είναι γραμμένο με μια λογική καταλογογράφησης, καθώς βασίζεται σε μια παρατακτική διαδοχή μικροκεφαλαίων που πατούν μεν στη γραμμική πορεία της ιστορίας αλλά με συχνές εκτινάξεις προς μακρινές ιστορικές στιγμές ή προς όχι άμεσα συνδεδεμένα θέματα. Η λογική της διαδοχής διατηρείται στην πρόθεση του συγγραφέα και είναι βασικά θεματογραφική. Όταν δηλαδή δεν υπάρχει ιστορική «σειρά» υπάρχει άμεση θεματική συγγένεια. Έτσι το βιβλίο κινείται σε δύο δρόμους: στον γραμμικό της ιστορίας και στον ακτινωτό του θέματος. Το στοιχείο της καταλογογράφησης ή της γραφής «λεζάντας» το διαπιστώνουμε στα σημεία όπου περιγράφεται ένα έργο τέχνης δίχως να υπάρχει σε φωτογραφία. Το βιβλίο συντίθεται από, ας πούμε, «περιστατικά»

τριών κλιμάκων: άλλοτε περιγράφεται η ιστορία ενός έργου, άλλοτε η ιστορία ενός ανθρώπου και άλλοτε το ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο της υπό εξέταση περιόδου. Μόνο όταν ο αναγνώστης δει το dvd θα καταλάβει ότι το βιβλίο είναι εκείνο που συνοδεύει το dvd και όχι το dvd το βιβλίο. Αυτό δεν είναι απαραίτητα αρνητικό, ωστόσο θα ήταν ίσως καλό να διευκρινίζεται κάπου στην αρχή, ώστε ο αναγνώστης να μην έχει κάθε τόσο το αίσθημα ότι κάτι του έχει ξεφύγει κατά την ανάγνωση.

Κλείνοντας την μεγάλη βεντάλια των «Μεταμορφώσεων της Αφροδίτης», προσδοκούμε και τους δύο επόμενους τόμους του Ροβήρου Μανθούλη, με τις περιπέτειες των καλλιτεχνών στο διάβα της ιστορίας, του γυναικείου σώματος και των ποικίλων ερμηνειών του και φυσικά με τις εκδοχές του συμπλέγματος αγνείας και λαγνείας το οποίο παλεύει ο άνθρωπος να τιθασεύσει με όλες του τις δυνάμεις, σαν Λαοκόων που επιμένει στους αιώνες.

* Η **MARIA ΓΙΑΓΙΑΝΝΟΥ** είναι συγγραφέας και θεωρητικός τέχνης.